

Noor Asharaf

Assistant Professor (Guest Faculty)

Dept. of Persian, MMHAPU, PATNA

Email: ashrafjnu@gmail.com

E-Content

Sem-1, Paper code: 102

Persian (M A)

Topic: Seljuk Dynasty

امپراتوری سلجوقی، حکومتی ترک‌تبار، ترکی ایرانی و سنی مذهب بود که توسط ایل قنق تَرکان اغوز بنا نهاده شد. وسعت قلمرو سلجوقیان از شرق تا کوه‌های هندوکش، از غرب تا فلات آناتولی و شام، از شمال تا آسیای مرکزی و از جنوب تا خلیج فارس ادامه داشت. سلجوقیان سرزمین مادر خود یعنی حاشیه دریای آرال به خراسان حمله کرده و سپس وارد بخش مرکزی ایران شدند و پس از آن با پیروزی بر امپراتوری بیزانس در نبرد ملازگرد، آناتولی را تصرف کردند. سلجوقیان تحت سلطنت طغرل بیک، با ایجاد تسلط سیاسی بر خلافت عباسی در بغداد، رهبری جهان اسلام را به دست گرفتند. جد این امپراتوری سلجوق پسر دقاق بود، دقاق بزرگترین فرمانده نظامی ایالت اوغوز ییغو بود. به دلیل مهارت وی در تیراندازی به وی لقب تیمور یالیق (کمان آهنین) داده بودند.

مؤسس این سلسله طغرل بیک نام داشت که خود از نوادگان سلجوق بود و با شکست دادن سلطان مسعود غزنوی، در نیشابور بر تخت نشست و تحت سلطنت وی، سلجوقیان با ایجاد تسلط سیاسی بر خلافت عباسی در بغداد، رهبری جهان اسلام را به دست گرفتند. سلاطین سلجوقی به عنوان حاکمان اسلامی، در سراسر دوره حاکمیت خود، بر مذهب تأکید و تکیه داشتند؛ آنها حنفی مذهب بودند و همواره می کوشیدند. آنها با توجه به نقشی که در جنگهای صلیبی داشته و فتوحاتی که در طول حکومت خود انجام دادند، سر جمع خدمت بزرگی را به جهان اسلام کرده اند. سلطنت دودمان سلجوق ایران دو دوره متمایز داشت، یکی دوره اقتدار که عصر سه پادشاه نخستین آنان یعنی طغرل، آلب ارسلان و ملکشاه را شامل است و دیگر دوره ضعف و انحطاط که پس از مرگ ملکشاه آغاز می گردد.

سلطنت سلاجقه بزرگ که پایگاه‌شان خراسان بود تا سال ۵۵۲ هجری قمری برقرار بود، و بعدها در نتیجه بروز اختلافات بر سر جانشینی میان شاهزادگان، اقتدار مرکزی از میان می‌رود، و در نتیجه سلطنت آنان به چند قسمت تجزیه و تقسیم می‌گردد: بدین ترتیب سلجوقیان سوریه تا اوایل قرن ششم و سلجوقیان عراق و کرمان تا اواخر سده ششم و سلجوقیان آسیای کوچک تا اواخر سده هفتم در قلمرو خود حکمرانی داشتند. در زمان سلطان ملکشاه سلجوقی این قلمرو به اوج اقتدار رسید. این محدوده از شرق تا ماوراءالنهر و از غرب تا دریای مدیترانه امتداد یافت. سلجوقیان زبان فارسی را زبان رسمی و درباری قرار دادند و وزیران این دوره به‌ویژه عمیدالملک کندی و خواجه نظام‌الملک توسی خدمات مهمی به این زبان و عمران و آبادانی شهرها و گسترش فنون و دانش‌ها نمودند.

در عصر سلجوقیان تشکیلات کشوری به پنج دیوان عمده تقسیم می‌شد:

۱. وزارت یا دیوان اعلا

۲. دیوان استیفاء

۳. دیوان طُغرا (شامل دیوان انشاء و رسائل)

۴. دیوان اشراف

۵. دیوان عرض

نظام دیوانی مهم‌ترین بخش حکومت سلجوقی بود. وزرا اکثراً از نخبگان عصر سامانی بودند که بعد از سقوط غزنویان در ایران به سلجوقیان پیوستند تا ارزش‌های فرهنگی خود را حفظ کنند. به همین دلیل مقام وزیر و ظایف بسیاری را بر عهده داشت همچون وظایف مالی، وظایف نظامی، وظایف قضایی و مذهبی و وظیفه تصدی و تشریفات. اما مهم‌ترین و اصلی‌ترین وظیفه وزرا حفظ روابط حسنه بین خلیفه و سلطان بود، امرا و فرماندهان سلجوقی مرکب از فرماندهان نظامی و حکام ولایات بودند که آن‌ها را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد: آن‌هایی که در درگاه سلطان بودند، آن‌هایی که زمیندار بودند و آن‌هایی که آواره بودند. یکی از مقام‌هایی که با قدرت‌گیری سلجوقیان دچار تحول شدید شد، منصب قاضی بود. رئیس قاضیان قاضی القضاة نام داشت که در پایتخت توسط سلاطین سلجوقی انتخاب می‌شد.